

OSNOVA VIII a: Vzdělávání žáků s poruchami chování a emocí

Porucha emocí nebo chování

= chování a emocionální reakce žáka se liší od odpovídajících věkových, kulturních nebo etnických norem a mají nepříznivý vliv na školní výkon

- něco víc než přechodná, předvídatelná reakce na stresující události z jeho prostředí
- vyskytuje se současně nejméně ve dvou různých prostředích, z nichž alespoň jedno souvisí se školou
- přetrvává i přes individuální intervenci v rámci vzdělávacího programu
- může koexistovat i s jiným postižením

Pojetí poruchy chování a emocí

- bio-psycho-sociální model - PCHE jako výsledek vzájemných vztahů mezi zdravotním stavem, osobnostními faktory a externími faktory, ve kterých dítě/žák žije (WHO, 2001)

Přístupy k PCHE – současné trendy v etopedii

- v popředí osobnost jedince s PCHE v kontextu jeho životní perspektivy (Vojtová, 2004)
- naplnění potenciality každého žáka - žáci s PCH jsou skupinou nejobtížněji vzdělavatelnou ve školách hlavního proudu
- perspektivní přístup
 - příležitost k učení, k posilování kompetencí, k rozvoji profesních dovedností
 - podpora dítěte s dispozicemi k PCH v jeho aktivním přístupu k vlastnímu vzdělání, aby dosáhlo na svůj vzdělávací potenciál
- životní cesta dítěte
 - respektování úkolů a rizik socializačního procesu dítěte
 - využití možností a příležitostí, které dítě dostává ve svém přirozeném sociálním prostředí

Charakteristiky poruch chování (Bower in Vojtová, 2008)

- neschopnost učit se
- neschopnost navazovat uspokojivé sociální vztahy s vrstevníky a s učiteli
- nepřiměřené chování a emotivní reakce v běžných podmínkách
- celkový výrazný pocit neštěstí nebo deprese
- tendence vyvolávat somatické symptomy jako je bolest, strach a to ve spojení se školními problémy

Vztah k druhým

- vyvolávají v druhých nelibé pocity
- provokují druhé z negativní reakci v chování (správným chováním na sebe neupozorní)
- nebývají oblíbení mezi vrstevníky
- málokdy se stávají přirozenými vůdci ve skupinách
- ve škole zažívají neúspěchy v učení
- v sociálních vztazích bývají často odmítáni druhými (náhrada v partě)
- svým chováním trvale rozčilují a provokují autority (záleží však na tom, jak autorita zareaguje – může ho „těšit“ rozčilení)

Vztah k sobě samému

- pocit neúspěchu, životní smůly (deprese)
- malé sebevědomí (často SPU)
- impulzivita v rozhodování, snaha rychle dosáhnout cíle (neuvažují, zda správnou nebo špatnou cestou)
- opakovaný a předčasný únik od aspirace, zejména dlouhodobějších cílů (nemají trpělivost)
- krátkodobá motivace
- úsilí je přerušování aktuálně lákavým podnětem
- neschopnost radovat se z dílčích úspěchů

Rizikové skupiny rozvoje PCHE

- jedinci se znevýhodněného sociokulturního prostředí (zanedbanost dítěte nemusí být spojena s psychickou deprivací, závažná je sekundární psychická deprivace odejmutých dětí)
- etnické skupiny (komunita romská, ukrajinská vietnamská, ruská)- vykořeněnost, nižší sociální postavení
- zkušenost institucionální péče (citová deprivace, emocionální plochosť, sociální nezkušenost – absence modelů chování a vztahů v rodině, hospitalismus = adaptace na prostředí ústavu)
- traumatizující zážitek (posttraumatická porucha, flashbacky, somatizace, narušení vlastní identity, latentní období propuknutí PCH, PE)
- jedinci s diagnózou ADHD

Podmínky efektivní výuky žáků s „problémovým chováním“

- Individuální nebo skupinová péče
- Přípravné a speciální třídy
- Využívání speciálněpedagogických metod a forem práce
- Nižší počet žáků ve třídách
- Prostorové uspořádání
- Obeznamenost pedagogů s problematikou PCHE
- Případná tvorba vlastních učebnic
- Dva pedagogové ve výuce
- Spolupráce s odborníky

Bezpečné prostředí školy

- ▶ Posiluje **motivaci a zlepšuje neuropsychické předpoklady žáků i učitelů k plnění úkolů**
- ▶ Navozuje **pozitivní prožívání, snižuje riziko stresu a úzkostných stavů, posiluje sebehodnocení a sebevědomí**
- ▶ Působí na žáky **formativně**
- ▶ Zvyšuje **otevřenost a spolupráci žáků a rodičů**

Základní pravidla kázeňské politiky (Colvin, Fernandez)

- 1) **Vymezení žádoucích způsobů chování** - nabídnout žákům malý počet jednoduše formulovaných pravidel („respektuju ostatní“, „starám se o svou bezpečnost“)
- 2) **Výuka žádoucích způsobů chování** – učit žáky způsoby chování v reálných situacích (zkušenosti, jak dělat věci správným způsobem)
- 3) **Propagovat a uznávat způsoby správného chování** – využití interakce mezi dospělým a žákem k pozitivnímu iniciování dospělým,

- 4) **Aktivně zpracovávat chyby v chování** - pokud se žák chová nevhodně, je třeba jemu i ostatním jasně říct, že jeho chování je nežádoucí (dopředu dohoda na zásadách postupu v případě odhalení špatného chování)
- 5) **Hodnotit a adaptovat kázeňskou politiku týmem** - jednoduchá strategie průběžného vyhodnocování a modifikování kázeňského systému školy (zvyšování nežádoucího chování - potřeba přehodnotit funkčnost systému a způsobů evaluace)
- 6) **Podporovat pracovníky školy** - potřeba aktivních zaměstnanců
- 7) **Podporovat individuálního studenta** - vytváření pozitivní kultury školy (zároveň potřeba podporovat menší skupiny žáků nebo i jednotlivce, kteří potřebují speciální pomoc ve svých projevech chování)

Zásady efektivní politiky kázně (Gushee)

- ▶ **Flexibilita** – politika kázně otevřená různým situacím, nikoli rigidní systém sankcí, popis různých metod pro řešení různých problémů
- ▶ **Komunikace** – rodiče i pedagogové znalost o kázeňské politice školy (čitelná a dobře zpracovaná žákovská knížky jako nástroj pro informování studentů)
- ▶ **Důsledné uplatňování** – motivací pro spolupráci na pravidlech pro studenty víra ve spravedlivé hodnocení

Překážky komunikace mezi školou a rodiči žáka

- ▶ Nezájem rodičů o život ve škole
- ▶ Komunikace omezená na problémy
- ▶ Vlastní zkušenost rodičů se školou a s ní spojené negativní pocity
- ▶ Obranná pozice rodičů

Požadavky na komunikaci pedagog - rodina

Komunikace:

- ▶ Obousměrná
- ▶ Srozumitelná
- ▶ Smysluplná
- ▶ Stabilní

„Příliš živí žáci“ - syndrom ADHD

sy ADHD se projevuje jak poruchou pozornosti, tak hyperaktivitou a impulzivitou – tzv. hyperaktivní děti

sy ADD s převahou narušení pozornosti, deficit pozornosti se projevuje v zaměření na určitou činnost či podnět, tj. v oblasti selektivní pozornosti i problémy s její distribucí a nedostatečnou flexibilitou (denní snění, „vypnutí“) – tzv. hypoaktivní děti

Jak poznáme dítě s ADHD?

- dítě nevydrží v klidu, vrtí se na židli, hraje s rukama apod.
- často vstává ze židle, nevydrží sedět dlouho v klidu
- často bezcílně pobíhá nebo po něčem/někom leze v době, kdy je to nevhodné
- ve svém volném čase si nedokáže v klidu hrát nebo se věnovat nějaké činnosti
- je stále aktivní, nedokáže vypnout
- často příliš mluví
- často odpovídá dřív, než vyslechne celou otázku
- často nedokáže počkat, až na něj dojde řada
- často ruší a obtěžuje ostatní děti

Jak poznáme dítě s ADD?

- dítě se často nedokáže dostatečně intenzivně soustředit
- má problémy s udržení pozornosti, často se nedokáže soustředit dostatečně dlouhou dobu
- často se zdá, že neposlouchá, když na něj někdo mluví
- často nejedná podle pokynů a nedokončí svou činnost
- často jedná chaoticky, nedokáže si zorganizovat postup své činnosti
- nemá rádo takové činnosti, které vyžadují déleodobé soustředění, a často se jim snaží vyhnout

- často ztrácí své věci (např. hračky, školní pomůcky)
- snadno je upoutají jakékoliv vnější podněty
- nápadně zapomnětlivé, často zapomíná, co má udělat

Intervence a edukace žáků s ADHD

- modifikace chování
 - orientace na žádoucí chování
 - motivace k žádoucímu chování – dostupnost cíle (věci, odměny)
- strategie posilování
 - metody k posilování – hospodaření s žetony, penále za reakci, metoda vylučování
 - smlouva mezi U a Ž
 - ocenění, odměna
- trénink kognitivních strategií - kognitivně behaviorální intervence
 - sebeinstrukční trénink
 - t. strategií řešení problémů (struktura pro plánování školního chování a práce
 - t. sebeposilování s cílem být nezávislý na odměnách
 - t. zvládání problémových situací a chybných rozhodnutí
- strukturace
 - prostředí, času a pracovních postupů
 - opora řízení chování

Tipy pro praxi

- spolupráce rodičů a školy
- předvídání problémů, které může žák mít
- opakování pokynů

- časté ocenění žáka
- zaměření se na odměňování žáka
- používání okamžitých, častých a odpovídajících postupů – trestání a odměňování
- předvádění pravidel
- rozdělení úkolů do menších celků, které dítě zvládá - zaměřit se na možný úspěch
- poskytování únikové cesty např. klidné místo
- udržení přiměřené hladiny stimulace – nabídnout řadu alternativních činností

Šikana

- násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit
- chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků
- cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků

5 stádií šikany

1. *Zrod ostrakismu* - mírné, převážně psychické formy násilí; okrajový člen skupiny se necítí dobře – neoblíbený, neuznávaný
2. *Fyzická agrese a přitvrzování manipulace* - v zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí ostrakizovaní žáci jako hromosvod; spolužáci si odreagovávají nepříjemné pocity; manipulace přitvrzuje - první náznaky fyzické agrese
3. *Vytvoření jádra - klíčový moment* - vytváří se skupina agresorů= „úderné jádro“; spolupráce a systematickost, nikoliv pouze náhodně, šikana nejvhodnější oběti
4. *Většina přijímá normy* - normy agresorů přijaty většinou třídy, neformální tlak ke konformitě - málokdo se dokáže postavit, i mírní a ukáznění žáci se chovají krutě
5. *Totalita neboli dokonalá šikana* - násilí jako norma pro všechny žáky- šikanování skupinovým programem - jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná

Literatura a zdroje

- VOJTOVÁ, Věra. Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2010. 330 s. ISBN 9788021051591.
- VOJTOVÁ, Věra. Úvod do etopedie : texty k distančnímu vzdělávání. Brno : Paido – edice pedagogické literatury, 2008. 127 s. ISBN 9788073151669.
- AUGER, Marie-Thérèse a Christiane BOUCHARLAT. *Učitel a problémový žák: strategie pro řešení problémů s kázní a učením*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 121 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-717-8907-0.
- KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. Vyd. 1. Praha: Portál, 255 s. ISBN 80-717-8513-X.
- ONDRÁČEK, Petr. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo--: informace a podněty pro pedagogickou práci s žáky, kteří se chovají při výuce rušivě*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003, 170 s. ISBN 80-866-4218-6.
- Rogge, J.-U.: Dětské strachy a úzkosti. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-237-8
- AUGER, Marie-Thérèse a Christiane BOUCHARLAT. *Zvládání emočních problémů školáků: strategie pro řešení problémů s kázní a učením*. Vyd. 1. Editor Iva Stuchlíková. Překlad Lucie Hučínová. Praha: Portál, 2005, 170 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-717-8534-2.
- KOLÁŘ, Michal. Nová cesta k léčbě šikany. Vyd. 1. Praha : Portál, 2011. 332 s. ISBN 9788073678715.
- ELLIOT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. Vyd. 1. Editor Iva Stuchlíková. Překlad Lucie Hučínová. Praha: Grada, 2005, 206 s. Psyché (Grada Publishing). ISBN 80-247-0182-0.
- HELUS, Zdeněk a Maurice PLACE. *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 1. Editor Iva Stuchlíková. Překlad Lucie Hučínová. Praha: Portál, 2002, 228 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-717-8888-0.

Trestání, hranice a pravidla

- Kopřiva, Pavel. Respektovat a být respektován. 3. vyd. Kroměříž: Spirála, 2008. 286 s. ISBN 9788090403000
- NOVÁČKOVÁ, Jana. Mýty ve vzdělávání: o škodlivosti některých zaběhaných představ o učení, škole a výchově a cestách, jak je překonat. 4. vyd. Kroměříž: Spirála, 2008. 48 s. ISBN 9788090187399.
- EYRE, Linda a Richard M EYRE. *Jak naučit děti hodnotám: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Vyd. 1. Editor Iva Stuchlíková. Překlad Lucie Hučínová. Praha: Portál, 2000, 156 s. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-717-8360-9.
- ROGGE, Jan-Uwe. Děti potřebují hranice. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 131 s. ISBN 9788073673307.